

Esko Yli-Hemminki – Sakari Melander – Kimmo Nuotio (toim.)

Rikoksen ja rangaistuksen filosofia

Gaudeamus 2022. 543 sivua.

1. Kirjan yleiskuvaus

Joulukuussa 2022 suomalainen oikeusyhteisö sai varhaisen joululahjan *Esko Yli-Hemmingin, Sakari Melanderin ja Kimmo Nuotion* toimittaman rikosoikeuden filosofiaa käsittelevän kirjan muodossa. Rikoksen ja rangaistuksen filosofia on kokoelma rikosoikeuden filosofiaa käsitteleviä itsenäisiä tekstejä. Teos on saanut osakseen paljon myönteistä huomiota ja herättänyt kiinnostusta myös juristikunnan ulkopuolella. Kirja oli ehdolla vuoden 2022 tiedekirjaksi Suomen tiedekustantajien liiton kirjallisuuspalkintosarjassa ja pääsi finaaliin seitsemän parhaan teoksen joukossa.¹ Lisäksi Yli-Hemminki keskusteli kirjan teemoista Ylen podcastissa Kalle Haatanen vieraana.²

Kirja lupaa takakannessaan käsitellä kysymystä ”Miten rangaistuksen tuottama kärsimys yksilölle oikeutetaan?”. Kirja ei odotetusti tarjoa vastausta tähän ikuisuus­kysymykseen, mutta esittelee useita ajatuksia herättäviä näkökulmia aiheeseen. Kirjan johdantoluvussa perustellaan rikosoikeuden filosofisen tarkastelun tarve huolellisesti. Yhdyn toimittajien näkemykseen siitä, että suomalaisessa rikosoikeudellisessa keskustelussa on tarve syvemmälle filosofoinnille. Filosofinen katsantokanta myös avaa rikosoikeudellista keskustelua juristikunnan ulkopuolelle. Rikoksen ja rangaistuksen filosofian kirjoittamiseen onkin osallistunut poikkeuksellisen laaja kirjoittajajoukko, joka ulottuu rikosoikeustieteilijöistä yleisen oikeustieteen tutkijoihin ja filosofiin. Täten on syytä mainita, että olen arvostellut kirjan rikosoikeuden väitöskirjatutkijan näkökulmasta.

Kirjan toimittajat toteavat kirjan esipuheessa, että erityisesti rikosoikeuden filosofiaan keskittyvää teosta ei ole aiemmin julkaistu suomen kielellä. Johdannossa toimittajat kytkevät kotimaisen rikosoikeusfilosofisen keskustelun alkusäyksen kolmisenkymmentä vuotta sitten julkaistuun Kohti 2000-luvun rikosoi-

1. Suomen tiedekustantajien liitto, Vuoden tiedekirja 2022 -finalistit valittu. Julkaistu 21.2.2023 osoitteessa <https://tiedekustantajat.fi/tiedotteet/vuoden-tiedekirja-2022-finalistit-valittu/> (vierailtu 19.4.2023).

2. Kalle Haatanen, Rikoksen ja rangaistuksen filosofia. Julkaistu Yle Areenassa 1.2.2023 osoitteessa <https://areena.yle.fi/podcastit/1-64594700> (vierailtu 19.4.2023).

keutta -teokseen.³ Rangaistusteorioita ja muita rikosoikeudellisen järjestelmän taustalla vaikuttavia perusajatuksia on käsitelty suomeksi myös tämän vuosituhannen puolella rikosoikeuden perusteoksissa.⁴ Näissä rikosoikeuden yleisesityksissä filosofisten kysymysten tarkastelu on kuitenkin johdannonomaista eikä niiden ole tarkoituskaan olla syväluotaavia. Rikosoikeuden filosofiasta on kirjoitettu runsaasti muun muassa englanninkielisessä ja saksankielisessä keskustelussa, mutta valtaosalla kotimaisesta yleisöstä on varsin korkea kynnys tarttua näihin keskusteluihin. Rikoksen ja rangaistuksen filosofia onnistuu paikkaamaan tätä tunnistamaansa aukkoa erinomaisesti ja lunastaa lupauksensa tuomalla suomalaisen keskusteluun jotakin uutta.

2. Kirjan rakenne ja sisältö

Rikoksen ja rangaistuksen filosofia on noin 500 sivun laajuutensa takia hallittava mutta runsas kokonaisuus. Kirja koostuu itsenäisistä noin parinkymmenen sivun mittaisista teksteistä, joita on yhteensä 23. Yksittäisiä tekstejä ei ole tässä yhteydessä mahdollista arvioida perusteellisesti, vaan keskityn tarkastelemaan kirjan muodostamaa kokonaisuutta. Yleisesti voidaan kuitenkin sanoa, että kirjan luvut ovat sisällöltään korkealaatuisia. Rikoksen ja rangaistuksen filosofia osoittaa, että yhteistyö oikeustieteilijöiden ja filosofien välillä on hedelmällistä. Kirjan kokonaisuus on moniääninen, muttei sekava tai ristiriitainen. On hienoa, että teokseen mahtuu näkökulmia muun muassa abolitionismista (*Ari Hirvosen* kirjoittama luku 7) ja rikosoikeuden feministisestä kritiikistä (*Daniela Alaattinoglundin* ja *Johanna Niemen* kirjoittama luku 16).

Kirjan teemat ovat monipuolisia, sillä kirja koostuu johdanto- ja loppuosien lisäksi kuudesta substanssiosasta. Osat ovat nimeltään I Rangaistusteorioista, II Rangaistuksen oikeutuksesta, III Rikosvastuu ja syyllisyyssperiaate, IV Rikoslain yleisten oppien filosofiaa, V Rikoslain henkilöitä ja VI Rikoslain kielloista ja vapauksista. Jokaisessa osassa on kolmesta viiteen lukua.

Rikosoikeuden filosofiaa käsittelevä kirja on perusteltua aloittaa rangaistusteorioilla. Kirjan ensimmäinen osa on koherentti. Teoksen toimittajien kirjoittama osan johdanto (luku 1) on kokonaisuudessaan onnistunut. Se ei aliarvioi lukijaa,

3. Tapio Lappi-Seppälä, Miksi rikosoikeus?, s. 19–82 teoksessa Ari Hirvonen (toim.), Koh-ti 2000-luvun rikosoikeutta. Helsingin yliopisto 1994 ja Ari Hirvonen, Miksi ei rikosoikeus! Abolitionismi vaihtoehtona rankaisemiselle, s. 83–114 em. Hirvosen toimittamassa teoksessa.
4. Heli Korkka-Knuts – Dan Helenius – Dan Frände, Yleinen rikosoikeus. 3., uudistettu painos. Edita Publishing 2020, s. 15–39; Jussi Tapani – Matti Tolvanen – Tatu Hyttinen, Rikosoikeuden yleinen osa: Vastuuoppi. 3., uudistettu painos. Alma Talent 2019, s. 31–75 ja Sakari Melander, Rikosvastuun yleiset edellytykset. Tietosanoma 2016, s. 19–35.

vaan on selkeä ja tarpeellinen taustoitus myös koko kirjan sisäistämisen kannalta. Tämän jälkeen ekspressiivistä rangaistusteoriaa esitellään kahden luvun laajuudessa (*Esko Häkkisen* luku 2 ja *Antti Kauppisen* luku 3). *Matti Häyryn* luku 4 utilitarismin ja suomalaisen kriminaalipolitiikan hyöty-haittavertailun suhteesta on arvokas etenkin juristitaustaiselle lukijalle, kun kotimaisesta keskustelusta tuttu käsite kytketään laajempaan filosofiseen taustaansa. Kokonaisuudessaan kirjassa ei ole häiritsevissä määrin toistoa, vaikkakin jaottelu retributiivisiin ja preventiivisiin rangaistusteorioihin tuotiin esiin lähes jokaisessa kirjan alkupään kirjoituksessa. Tämä tuntui hieman puuduttavalta lukijasta, joka luki kirjan kanteesta kanteen. Perusasioiden esittely on kuitenkin välttämätöntä, koska kyse on itsenäisistä teksteistä.

Toinen osa rangaistuksen oikeutuksesta on sen sijaan hieman hajanainen. Lukijalle ei kunnolla välity, mikä ero rangaistusteorioiden ja rangaistuksen oikeutuksen välillä on eli miksi ne on erotettu omiksi osikseen. Rangaistusteorioiden tarkoitus on kuitenkin oikeuttaa rangaistuksen käyttäminen. Yhteistä toiselle osalle on se, että kaikki kirjoitukset sijoittuvat rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän puolelle. *Jalo Vatjus-Anttilan* kirjoittama luku 5 käsittelee seuraamusjärjestelmän rangaistusteoreettisten painotuksien muutoksia etenkin rikosten tunnustamisen ja syyteneuvottelun näkökulmasta. *Noora Lähteenmäen* (luku 6) ja *Hirvosen* (luku 7) kirjoitukset käsittelevät molemmat vankeusrangaistusta, ja ne sointuvat hyvin yhteen. Nähdäkseni luontevampi paikka *Vatjus-Anttilan* kirjoitukselle olisi ollut ensimmäinen, rangaistusteorioita käsittelevä osa. Tällöin osuvampi nimi toiselle osalle olisi ollut ”Vankeusrangaistuksen oikeutus”, jolloin osa olisi toiminut paremmin. Tiedostan kuitenkin, että kirjoitusten niputtamisessa täytyy tehdä kompromisseja osien välisen tasapainon vuoksi ja että vain kahden luvun mittainen osa olisi ollut varsin suppea.

Kolmas osa rikosvastuusta ja syyllisyysperiaatteesta on kirjan kovinta ydintä. On mielenkiintoista, miten rikosvastuuta käsitellään aidosti filosofisesta eikä lainopin edellyttämästä oikeusjärjestyksen sisäisestä näkökulmasta. Osa alkaa moraalisen vastuun ja vapaan tahdon ongelman huolellisella pohtimisella (*Maija Aalto-Heinilän* luku 8 sekä *Aku Visalan* ja *Antti Latvalan* luku 9). Tämän jälkeen siirrytään luontevasti kysymyksen tarkasteluun rikosoikeuden kontekstissa eli toisintoimimismahdollisuuteen, vaikkakin *Tuomas K. Pernun* kirjoittama luku 10 kausaalista ja juridisesta vastuusta rikosoikeudessa olisi ollut luontevinta sijoittaa osan loppuun. Yli-Hemminki (luku 11) osoittaa kiehtovasti syyllisyysperiaatteen asettamia filosofisia taustaoletuksia rikosoikeusjärjestelmän toimijoille. Hänen mukaansa rikosoikeusjärjestelmä edellyttää ainakin rationaalisuutta ja autonomisuutta. Lopuksi *Tatu Hyttinen* (luku 12) esittää näkemyksensä siitä, miksi ihmisiä on perusteltua pitää rikosoikeudellisessa vastuussa. Hänen mukaansa normatiivinen syyllisyysperiaate on konventionaalinen tosiasia. Täten ei lopulta ole väliä, onko meillä vapaata tahtoa vai ei, jos kuitenkin yhdessä uskomme vapaaseen tahtoon. *Pernun* kirjoittama luku 10 kausaalista ja ju-

ridisesta vastuusta rikosoikeudessa on mielenkiintoinen angloamerikkalainen näkökulma rikosvastuuseen suomenkielisessä teoksessa. Mannermaiseen rikosoikeusajatteluun tottuneena lukijana olen sitä mieltä, että luku olisi kuitenkin hyötynyt joko saksalaisperäisen keskustelun sivuamisesta tai angloamerikkalaisen näkökulman selkeämmästä perustelemisesta.

Neljäs osa rikoslain yleisten oppien filosofiasta herättää lukijan mielenkiinnon, mutta osa valitettavasti tuottaa pettymyksen. Osan yksittäiset kirjoitukset ovat korkealaatuisia, mutta ne eivät muodosta eheää kokonaisuutta. ”Rikoslain yleisten oppien filosofiaa” vaikuttaa siten hieman päälle liimatulta otsikolta. Osa alkaa kuitenkin lupaavasti Melanderin kirjoituksella (luku 13) rikoksen yrityksen filosofiasta, joka sijoittuu mukavasti filosofiselle ylätasolle verrattuna aiempaan varsin pragmaattiseen yritysopilliseen kirjallisuuteen. Kirjoituksessaan Melander pohtii eettistä ongelmaa siitä, voidaanko epäonnistumisesta rangaista.

Odotin saavani lukea vastaavalla otteella kirjoitettuja tekstejä myös muista yleisten oppien osa-alueista, kuten esimerkiksi tahallisuudesta ja tuottamuksesta taikka vastuuvapausperusteiden filosofisesta taustasta. Osan kaksi seuraavaa kirjoitusta eivät kuitenkaan ole kovin filosofisia, vaan varsin tavanomaista rikosoikeudellista tutkimusta. *Johannes Koskenniemen* ja *Jussi Tapanin* kirjoituksessa (luku 14) arvioidaan laiminlyöntiä koskevaa korkeimman oikeuden ratkaisua KKO 2019:98 (ään.) syy-yhteyden näkökulmasta, kun taas *Matti Tolvasen* kieltorehdystä käsittelevässä tekstissä (luku 15) ruoditaan korkeimman oikeuden oikeuskäytäntöä varsin yksityiskohtaisesti.

Alaattinoglun ja Niemen kirjoittama luku 16 rikosoikeuden sokeudesta ja feministisestä kritiikistä on erinomainen teksti, joka tuo esiin rikosoikeudellisen tiedon tuottamiseen liittyvät vinoumat ja rikosoikeusjärjestelmän näennäisen objektiivisuuden ongelmat. Kirjoituksesta on tosin vaikeaa löytää vahvoja yhtymäkohtia nimenomaan yleisiin oppeihin, vaikka feministinen kritiikki kohdistuu tähänkin rikosoikeuden osa-alueeseen. En ole myöskään aivan vakuuttunut, voidaanko kirjoitus tulkita filosofiseksi vai onko kyseessä ennemminkin kriittinen näkökulma vallitsevaan rikosoikeudelliseen doktriiniin. Luku 16 olisi joka tapauksessa luontevammin kuulunut seuraavaan osaan rikoslain henkilöistä.

Viides osa rikoslain henkilöistä on aidosti filosofinen, eheä ja mielenkiintoinen kokonaisuus. Osassa pohditaan, voivatko muun muassa eläimet, yhtiöt ja robotit olla rikosoikeuden kohteina. Luvussa 17 *Visa Kurki* jäsentää oivaltavasti oikeussubjektin käsitettä rikosoikeudessa. Kurki tarkastelee luonnollisten henkilöiden ja oikeushenkilöiden lisäksi eläinten ja sikiöiden subjektiutta. Kurki jakaa oikeussubjektin aineelliseen ja menettelylliseen ulottuvuuteen. Kurjen mukaan oikeussubjektin aineellisessa ulottuvuudessa on tunnistettavissa aste-eroja, joita ovat suojelussubjektius (esimerkiksi eläimet ja sikiöt), suostumuskelpoisuus ja vastuukelpoisuus. Toivottavasti Kurjen esittämä onnistunut systematisointi saa käyttöä tulevassa rikosoikeuden tutkimuksessa.

Luvussa 18 *Heli Korkka-Knuts* arvioi yhtiöiden rikosvastuun filosofisia perusteita. Korkka-Knuts esittää, että yhtiöt voivat olla rikosvastuussa, koska niille voidaan osoittaa kollektiivinen oma tahto. Luvussa 19 *Pekka Mäkelä* ja *Raul Hakli* arvioivat tekoälyn ja muiden ohjelmoitujen entiteettien rikosvastuuta. He päätyvät siihen lopputulokseen, että ohjelmointi poistaa vapaan tahdon mahdollisuuden, jolloin robotit eivät voi olla rikosoikeudellisessa vastuussa. Ainoastaan ohjelmoinnin takana olevat ihmiset voivat olla rikosvastuussa, ja se taas mahdollistaa vastuuaukkojen syntymisen tekoälyn aiheuttamista vahingoista.

Kuudes osa rikoslain kielloista ja vapauksista sisältää mielenkiintoisia kirjoituksia, jotka muodostavat yllättävän hyvin toimivan kokonaisuuden. *Kati Nieminen* kirjoittaa ansiokkaasti kansalaistottelemattomuudesta ja sitä koskevista filosofisista teorioista (luku 20), Nuotio šikaanikiellosta rikosoikeudessa (luku 21) ja *Raimo Lahti* (luku 23) rikoslain kielloista normiteorian näkökulmasta. Ainoastaan *Minna Kimpimäki* kirjoittaa vapauksien näkökulmasta luvussa 22, jossa hän tarkastelee vapautta monisyisenä rikosoikeudellisena käsitteenä.

Lopuksi-osassa kirjan toimittajat tarkastelevat rikosoikeuden filosofian merkitystä. Olen yhtä mieltä toimittajien kanssa siitä, että rikosoikeuden filosofiselle tarkastelulle on selvä tarve. Säännöstason tuntemisen lisäksi on ehdottoman tärkeää tulla tietoiseksi rikosoikeusjärjestelmän taustalla vallitsevista implisiittisistä filosofisista oletuksista. Kokonaisuudessaan Rikoksen ja rangaistuksen filosofia tarjoaa koherentin tietopaketin ja erinomaisen lukukokemuksen. Teoksessa ei ole merkittäviä puutteita, vaikka monet mielenkiintoiset filosofiset kysymykset jäävätkin odotetusti käsittelemättä.

Lukukokemustani eniten haitannut ongelma on varsin tekninen, ja se johdetaan kustantajan linjauksista. Nimittäin alaviitteet kirjan lopussa ovat hieman vieraita oikeustieteellisiin käytäntöihin tottuneelle lukijalle. Valittu viittaustyyli ei haittaisi, jos kirjan takaosassa ilmoitettaisiin pelkkä viite, kuten *Vatjus-Anttila* on esimerkillisesti tehnyt luvussa 5. Nyt alaviitteeskustelua on erittäin kankeaa seurata kirjan takaosasta, ja valitettavasti varsin monessa kirjan luvussa alaviitteeskustelu on hyvin runsasta (esimerkiksi Niemisen kirjoittamassa luvussa 20). Lukijan kannalta olisi ollut suotavaa, että nämä huomiot olisi esitetty leipätekstissä.

3. Lopuksi

Teoksen suurin anti on nähdäkseni perustavanlaatuisten filosofisten kysymysten suodattaminen ymmärrettävästi rikosoikeuden kontekstiin suomen kielellä. Kirja onkin loistava perusteos johdatuksena näiden ikuisuuskyymysten äärelle, jotka voivat helposti jäädä artikuloimattomiksi taustaolettamiksi rikoslainopilli-

sessä tutkimuksessa. Rikosoikeuden sisäisestä näkökulmasta katsottuna ei tule aina kysyneeksi esimerkiksi sitä, voiko yhtiö ylipäättään olla rikosvastuussa tai onko ihmisillä vapaata tahtoa. Vaikka näitä kysymyksiä ei onneksi ole tarpeen ratkaista käytännön lainsoveltamistilanteissa, ne ovat ehdottoman tärkeitä kysymyksiä systeemitasolla.

Koen viisastuneeni merkittävästi kirjan lukemisen jälkeen, koska minulla ei ole omakohtaista filosofista taustaa enkä edes väitä koskaan avanneeni Kantia tai Hegeliä tahi muita filosofian klassikoita. Klassikoiden soveltaminen kotimaisen rikosoikeuden kontekstiin vaatii myös verrattain laajaa lukeneisuutta. Siksi onkin upeaa, että meillä on nyt arsenaalissamme helposti tartuttava ja kohtuullisella vaivalla omaksuttava yleiskatsaus rikosoikeuden filosofisiin sitoumuksiin tuttuun kotimaiseen keskusteluun mukautettuna. Onnistunut yhteistyö oikeustieteilijöiden ja filosofien välillä myös avarsi katsettani oman tutkimuskenttäni eli rikosoikeuden ulkopuolelle ja helpotti sijoittamaan oikeudenalaa laajempaan moraalifilosofiseen keskusteluun.

Rikoksen ja rangaistuksen filosofia on nähdäkseni pakollista luettavaa jokaiselle rikosoikeuden tutkijalle, mutta äärettömän kiinnostavaa sisältöä myös laajemmalle moraalifilosofiasta innostuneelle yleisölle. En kuitenkaan tohdi väittää kirjaa kevyeksi iltalukemiseksi, sillä se todella haastaa lukijaansa. Se onkin osa Rikoksen ja rangaistuksen filosofian viehätystä.

Jani Hannonen